

Adolf Tobeña

sensefronteres

Màrtirs mortífers

**Premi
Europeu
de Divulgació
Científica
Estudi
General**

Un itinerari pel cervell
dels suïcides atacants

CAPÍTOL 1

PER QUÈ MATEN?, PER QUÈ S'IMMOLEN MATANT?

Matar i morir per un ideal, per una doctrina compartida? Sacrificar la pròpia vida i eliminar vides alienes pel bé d'un incert destí comú?... La potència d'aqueixa mena de passions suscita, ordinàriament, reaccions de perplexitat. L'ardor doctrinal és un atribut de l'estat d'ànim que sovint causa estranyesa. Costa de simpatitzar-hi quan un és fora de la bombolla cognitiva i emotiva que el fa emergir i l'acull. Qualsevol altra de les passions humanes amb potencialitat destructiva pot desvetllar reaccions de sintonia perquè podem reconèixer-ne no pas poques ressonàncies en nosaltres mateixos. Matar per gelosia, per venjança o per cobdícia entra dins d'allò que podem processar i imaginar. També hi ha creences impulsores en aqueixa mena d'ariets lesius més prosaics, però tenen una naturalesa estrictament acotada, individual. L'entusiasme i la bel·ligerància dels fanatismes polítics, religiosos o ideològics suscita distància perquè conté elements que van més enllà dels poderosos ressorts dels interessos propis. El doctrinarisme combatiu es nodreix d'unes visions i unes metes compartides amb altres individus. I d'ací el neguit dels que s'ho miren des dels periscopis restringits dels interessos individuals.

Aquesta mena de passions per uns guions ideatoris de naturalesa col·lectiva no solament perduren en un món governat per la tecnologia ultraeficient i les interaccions globals, sinó que es renoven constantment. Els doctrinaris que maten i s'immolen exterminant exerceixen, a més a més, una poderosa fascinació sobre una quota limitada, però sempre disponible, de voluntaris disposats a emular aquests dispendis tan exagerats. És justament aquest fenomen del martiri impulsat per una fe comunal allò que

hem d'intentar explicar. Perquè s'ha convertit, darrerament, en un dels factors d'inestabilitat més determinants en els desafiaments més durs que ara planen sobre el món.

Taula II. Atacs suïcides arreu del món, 2000-2003.

País	nombre d'atacs per país i per any				nombre total d'atacs	nombre d'atacs religiosos	nombre total de morts en tots els atacs
	2000	2001	2002	2003			
Afganistan**				2	2	2	11
Txetxènia/Rússia**	8	1	1	10	20	20	382
Xina			2		2	0	5
Indonèsia**			1	1	2	2	215
Iraq**				33	33	15	244
Caixmir/Jammu**	17	29	18	11	75	75	409
Kènia*			1		1	1	18
El Marroc**				5	5	5	44
Pakistan**			2	2	4	4	84
Palestina/Israel	3	40	64	22	129	78	555
Filipines**			1	1	2	2	24
Aràbia Saudí*		1		5	6	6	57
Sri Lanka**	14	4		1	19	0	205
Tunísia**			1		1	1	16
Turquia**		1		5	6	4	64
USA*		4			4	4	3.002
Iemen*	1				1	1	19
SUMA	43	80	91	98	312	220	5.354

*Atacs d'Al-Qaida

**Implicació d'aliats d'Al-Qaida

***Atacs de LTTE (Tigres d'Alliberament de la Terra Tamil)

ATLAN S. (2004), *Science*, 304, 5667, 47-48 (Supp. Mat). Els recomptes encara provisionals del 2004 recullen un increment espectacular a l'Iraq i una caiguda a Palestina/Israel enmig del vector creixent global (vegeu ref. 3 de l'epíleg, p. 277).

Quan l'activisme doctrinal usa el suïcidi com a ariet letal contra els adversaris som davant d'una tàctica combativa que accentua la perplexitat no solament dels ciutadans ordinaris sinó dels especialistes en confrontacions polítiques. La sensatesa i l'acurada professionalitat amb què moltes organitzacions violentes planifiquen i executen les seves accions, tot intentant preservar la integritat dels seus efectius, contrasta amb el malbaratament espectacular de carn de canó pròpia que alguns grups han prodigat, els darrers anys, en diverses parts del món (Taula II). El degoteig d'immolacions mitjançant atacs suïcides ha estat regular a Palestina, Sri Lanka, Txetxènia, el Caixmir i altres punts calents del globus, amb periodicitat variable però. Aqueixa singular modalitat del terror s'ha convertit, no obstant això, en la més temuda de totes a partir del zenit destructiu assolit en el més gran i fulminant atemptat de tots els temps: la voladura mitjançant l'impacte amb aeronaus-projectil de les Torres Bessones a Nova York i d'una ala del Pentàgon a Washington, a les acaballes de l'estiu fatídic del 2001. La pregunta «Per què moren matant i destruint?» s'ha convertit en un malson persistent perquè la immolació per una causa o un credo no solament no ha decaïgut com a tàctica ofensiva que prové d'uns temps antiquíssims i plenament oblidats, sinó que s'ha convertit en l'arma més perillosa i imprevisible de l'era tecnològica.

Els atacs dels comandos d'Al-Qaida sobre Nova York i Washington de l'11 de setembre de 2001 quedaran fixats a la memòria col·lectiva com una de les operacions més esgarrifoses concebudes i executades per l'activisme doctrinal. Aquells raids van servir per encendre un conflicte que fou batejat com la primera gran guerra del segle XXI, entre una àmplia aliança capitanejada pels EUA en contra del règim talibà i els campaments d'Al-Qaida a l'Afganistan, així com vers les ramificacions cel·lulars d'aquella xarxa en diversos indrets del món. El conflicte va complir les seves primeres etapes amb una victòria aclaparadora per als aliats, tot i que no es va aconseguir capturar els capitostos enemics més significats que, d'acord amb tots els indicis, segueixen

mantenint una capacitat operativa considerable. La campanya anglonord-americana a l'Iraq, a la primavera del 2003, va constituir el segon gran episodi d'aquesta guerra contra el terrorisme mundial d'arrels islàmiques, amb l'objectiu, en aquest darrer cas, de descavalcar un règim hostil que podia funcionar com a base de suport per a les xarxes integristes en una regió d'una importància estratègica i econòmica òbvia. La victòria tornà a ser expeditiva i, tot i que s'aconseguí capturar o liquidar bona part dels líders del règim enderrocat, l'activisme resistencial ha continuat molt viu. Totes les alertes continuen enceses, consegüentment, davant les seqüeles i derivacions previsibles que pot generar una contesa difícilment clausurable. I la tàctica guerrillera que més preocupa és precisament la dels atacs suïcides per les seves característiques de màxima imprevisibilitat.

La immolació doctrinal sense més víctimes que el mateix sacrificat ja és un comportament que provoca molta estranyesa, perquè es parteix de la base que la quota del voluntariat per al martiri ha de ser restringida i assignable, en moltes ocasions, a desordres mentals crònics o a desvariejaments transitoris dels protagonistes. No sempre és així, tanmateix, perquè la història humana registra episodis d'immolacions individuals i col·lectives amb finalitats diverses i no necessàriament dependents d'anomalies en el cervell o de crisis tòxiques consignables. Convé recordar ací que els sacrificis que hem convingut a catalogar com a heroics (salvar vides alienes malbaratant la pròpia) apareixen amb alguna regularitat en moltes situacions crítiques, tant en circumstàncies de conflicte bèl·lic com en períodes molt més plàcids de la vida dels humans. Però una cosa són els sacrificis unipersonals estrictes o els actes desesperats de protesta amb l'ànim de cridar l'atenció en pro d'una causa menystinguda i sense causar més baixes que la del propi finat (la immolació publicitària), i una altra de ben diferent les immolacions usades com a ariets destructius. Quan es creua aqueix llindar ens trobem davant d'una de les tàctiques més sorprenents de la combativitat humana.

Els kamikazes japonesos patentaren el model modern de la *immolació atacant* a les acaballes de la Segona Guerra Mundial i,

des de llavors, els homes bomba o els comandos bomba van anar sorgint, amb freqüència irregular, per a sembrar destrucció i generar terror en alguns dels conflictes «perifèrics» crònics que mortifiquen diverses regions del planeta. L'11 de setembre de 2001, però, la percepció d'excepcionalitat del fenomen virà totalment. Aquell dia el món va contemplar, corprès, la magnitud de la devastació infligida a Nova York i Washington, al melic de l'imperi occidental, per suïcides de filiació islàmica usant avions comercials plens de passatgers com a míssils dirigits contra edificis. L'estupor va donar pas de seguida a un calfred d'aprensíó que ha quedat instal·lat en les consciències com una premonició de futures immolacions ofensives de resultats potser molt més terribles. L'espectre del terror total ha recorregut el globus i les conjectures apocalíptiques sobre la possibilitat d'un desastre nuclear, químic o biològic, usant aqueixa mena de tàctiques immoladores, són analitzades com un escenari plausible.

Timothy Garton Ash, un dels historiadors contemporanis més consultats pels dirigents polítics d'Occident, es queixava que «entre les tones d'interpretacions i anàlisis que s'han escrit arran de l'atac suïcida als centres neuràlgics del poder dels EUA, no n'he vist encara cap que expliqui què hi pot haver en el magí d'un jove enginyer d'uns trenta anys, procedent d'una família acomodada de l'Aràbia Saudita, que ha estudiat a Hamburg, que s'instal·la als Estats Units, que viatja per tot el país, que cursa estudis de vol durant molts mesos i acaba assaltant un avió per encastar-lo contra les Torres Bessones o el Pentàgon. S'ha d'intentar entendre aqueix fenomen del terrorisme doctrinal perquè ningú no l'ha pogut explicar encara..., potser perquè és massa perillós posar-s'hi» (*El País*, 26-9-2001). Tres anys després d'allò, i després d'un veritable diluvi d'interpretacions addicionals, continuem igual de perplexos. En l'estranyesa de Garton Ash hi havia un desassossec peculiar: el de l'especialista honorat amb ell mateix que reconeix trobar-se sense estilets ni periscopis adequats per identificar, de manera convincent, els vectors essencials que alimenten una amenaça ominosa que ara gravita sobre l'escenari mundial. El sospitós principal de tothom és la doctrina fanatitzadora. Però Ash aco-

tava força bé el seu neguit en demanar-se com pot ser que algú que no reuneix, en principi, cap dels atributs que acostumen a assignar-se als desesperats (pobresa, aïllament, ignorància, demoralització, acorralament...), pot reunir la determinació per a procedir amb un càlcul i una audàcia tan insospitades. Topem, doncs, novament amb la conjectura de la potència engrescadora i agonística de les doctrines fanatitzadores. Dels guions incitadors de la passió exterminadora.

Les dades sociodemogràfiques sobre els integrants dels comandos que protagonitzaren aquells famosos raids han estat àmpliament divulgades i constitueixen un retrat robot singular. Eren tots mascles joves i solters, procedents de famílies benestants o de classe mitjana, viatjats, multilingües, amb educació superior i un dilatat període d'instrucció i especialització en tasques combatives. Manejaven uns recursos econòmics considerables i gaudien d'un tren de vida més que folgat. Els caps d'Al-Qaida s'ajusten quasi bé punt per punt a aquell perfil amb una mica més d'edat i d'estabilitat familiar. Una elit guerrera, en definitiva, ben proveïda financerament i esperonada amb un guió integrista.

Convé precisar un punt essencial ací. La immolació ofensiva és una tàctica bèl·lica d'alta exigència. No és, primàriament, ni un crit de socors, ni una demostració de protesta, ni una demanda d'atenció. Pot reunir alguna d'aquestes característiques com a component afegit però cap d'aquells ingredients constitueix el nucli de l'assumpte. La immolació atacant és un procediment destructiu i intimidatori que requereix unes qualitats determinades. No tothom està dotat per dur-lo endavant, vull dir. Es necessita gent amb un tarannà molt especial. D'una temeritat, una gosadía i una fredor excepcionals. Guerrers d'elit, en definitiva. Per a les immolacions unipersonals intempestives (l'autodestrucció selectiva amb finalitats testimonials o propagandístiques), no cal tant de tremp. Molts individus, entrenats o no, doctrinaris o no, amb esquerdes d'un estat d'ànim prèviament desesperançat, per exemple, poden executar-les. Però per a culminar una acció minuciosament elaborada al llarg d'un període dilatat de temps i que requereix múltiples i complexos passos intermedis, no n'hi

ha prou de ser un il·luminat. S'ha de ser un professional ben entrenat. Un soldat altament qualificat i motivat per a complir un objectiu mortífer.

Tenim, per tant, una conjunció de diversos fenòmens (passió doctrinal, encapsulament dogmàtic, tarannà temerari i professionalitat atacant) que hauríem de poder abordar per complementar les disseccions dels especialistes en història i en afers polítics. Per construir una resposta viable que ajudi a atenuar les perplexitats dels experts haurem de revisar, punt per punt, els engranatges neurocognitius que fan possible la clausura dogmàtica dins d'un grup i relacionar-los amb les motivacions agonístiques individuals. És moment d'avançar, no obstant això, que el bastiment de vectors explicatius que pretenem elaborar ens ha de proporcionar eines de recerca en dos àmbits ineludibles: 1) S'han d'identificar els mecanismes neurocognitius que faciliten la conjunció de la fanatització doctrinal amb les coalicions agonístiques. 2) Cal identificar els trets temperamentals crucials per a delimitar les tipologies individuals que predisposen a idear, planificar i consumir atacs mortífers (incloent-hi els suïcides), i atrevir-se, a més a més, a plantejar desafiaments a una societat sencera o a tot el món. Abans d'entrar en matèria, però, ens hem d'aturar en un fenomen bèl·lic d'àmbit local que ha generat també un rosari inacabable de perplexitats.

La letalitat del doctrinarisme etarra

Gabriel Jackson és un acadèmic nord-americà que ha dedicat bona part de la seva vida a l'estudi de la història contemporània d'Espanya i ha reflectit els seus afanys en diversos treballs força apreciats. Jackson no solament té un coneixement sòlid dels antecedents immediats i remots de l'Espanya actual, sinó que segueix dia a dia la vida peninsular, perquè viu la major part de l'any a Barcelona i acostuma a participar en el debat d'idees amb articles als diaris i aparicions esporàdiques a la televisió. «Per què maten?» era la pregunta que es feia (9) al

principi del 2000, des del desconcert de l'especialista que no aconsegueix explicar-se la perpetuació de la mortaldat que ha anat sembrant l'organització Euskadi Ta Askatasuna (ETA) des de fa mig segle.

ETA és un fenomen singular: un grup armat de dimensions reduïdes, però altament professionalitzat i molt eficient, ha aconseguit enquistar un litigi de sobirania política en un racó molt bell, ric i amable d'Europa, fins convertir-lo en una de les pústules de la plàcida i ordenada vida de les democràcies occidentals. L'únic anàleg plausible és el persistent enfrontament civil a l'Ulster, perquè ni el terrorisme cors o el bretó a França, ni els ocasionals rebrots d'activisme violent a Itàlia, Suècia, Bèlgica o Alemanya tenen la rellevància de les accions etarres ni han arribat tampoc a sacsejar tan fonament els fonaments dels estats on actuen. ETA, en canvi, sap tenir en un puny sovint el conjunt de la societat espanyola i envia missatges inquietants, de pas, a la francesa, tot i que prefereix acarnissar-se al flanc sud, el més propici del seu àmbit d'acció transpirinenc. ETA és un pregoner macabre: compleix la funció d'alertar que fins i tot al si de les societats avançades i obertes hi ha marge per a la tossuda reverberació de conflictes sagnants de naturalesa etniconacional.

Jackson limitava la seva interrogació al «per què maten?» perquè els membres dels comandos etarres sempre han procurat sortir il·lesos de les seves accions i, en la mesura del possible, eludint la detecció. Si tenen alguna baixa durant la preparació o execució dels atemptats (com a conseqüència de la manipulació inadequada d'explosius o de la falla d'algun dispositiu, per exemple) es imprevisible i no pas buscada. I malgrat que els caiguts en aqueixes circumstàncies siguin enaltits i reverenciats com a màrtirs pels seus correligionaris, no consta que perseguissin deliberadament l'autoliquidació immoladora en cap cas. Es fa difícil pensar, d'altra banda, que ETA pugui virar ver l'ús de tàctiques de terrorisme suïcida perquè s'ha de tenir present que la bossa demogràfica on es nodreix de militants és restringida. No és impossible, ni molt menys, una deriva d'aqueixes caracterís-

tiques però el manteniment d'una massa crítica per a les lles futures és un assumpte rellevant en aqueixa mena de negocis. D'altra banda, ETA és una organització que procura anticipar la receptivitat de les seves accions entre el seu públic, tot seleccionant l'abast i els objectius dels seus atemptats malgrat que sovint provoquin «danys col·laterals».

La consternació de Jackson i el seu lament interrogatori (quins factors impulsen la incompreensible persistència del terrorisme etarra?) era particularment il·lustrativa, perquè el cas basc reuneix unes condicions ben especials. En una societat opulenta, on hi ha progrés sistemàtic, on el grau d'autogovern és àmpliament envejat, on la revigorització de la cultura local ha assolit unes cotes formidables i on la capacitat per a funcionar com a pol d'atracció té un fars tan rutilants com el Guggenheim de Bilbao, el Festival de Sant Sebastià o les incomptables taules de primeríssima fila gastronòmica..., com explicar que hi hagi gent que segueixi preparant càrregues explosives per a col·locar-les en cotxes o motxilles bomba, planificant execucions sumàries, extorsionant els empresaris i professionals o vandalitzant els carrers i intimidant els adversaris? Així ho plantejava Jackson i confessava el seu desassossec en afirmar que no coneixia un cas similar en la història de les democràcies. El contraposava fins i tot al d'Irlanda del Nord perquè allà hi ha dos bàndols que guerregen tossudament mentre que al País Basc només n'hi ha un. Davant el buit explicatiu aventurava una conjectura lligada a una secreció aberrant de la seva pròpia disciplina: la *mesmerització* doctrinal provocada per una història falsificada.

De l'adulteració històrica vindria aqueixa singular patologia social que fa que (reprodueixo punt per punt les seves paraules) «gent d'altra banda decent, que sap prodigar afecte a les seves famílies i amistats, que compleix ordinàriament les seves obligacions laborals i cíviques, i que sap disfrutar de les múltiples amenitats de la seva terra i la seva cultura, i que no s'ha decantat pas, prioritàriament almenys, pel tràfic d'armes, de drogues o altres varietats de la parasitació mafiosa [...] a convertir-se en assassins o en encobridors i enaltidors d'assassins». Tot això se-

ria, segons Jackson, el resultat d'una greu obnubilació doctrinal. El fonamentalisme nacionalista (el radicalisme *abertzale*, una varietat peculiar de l'exclusivisme etnocèntric) seria el veritable germen impulsor de la violència crònica. Un ideari intoxicador que ha niuat en la mentalitat de molts bascos i que ha estat fabricat a partir d'una versió anòmala, distorsionada i integrista de la seva pròpia història. Aqueix seria el culpable principal i el responsable darrer d'una guerra a terminis que ronda el mil·ler de baixes.

Ens trobem davant, doncs, de la conjectura del mite tòxic i fanatitzador com a motor primigeni de l'activisme polític violent. La *jihad* basca com a detonant i perpetuador del conflicte. És a dir, un artefacte doctrinal que sedueix i encapsula un poble o una part significativa d'un poble per conduir-lo al paradís (la sobirania política plena en un estat independent, en aquest cas), o a la derrota i les misèries subjugadores. Aquest és el ganxo tradicional al qual s'aferran la majoria dels especialistes en cuites històriques quan es queden sense altres eixos o factors als quals recórrer (ho fan a contracor, cal consignar-ho, perquè prefereixen altres vectors de base econòmica o sociològica, però a manca de millors arguments el treuen del barret com a darrer recurs). Jackson coincideix, per tant, amb bona part dels especialistes hispànics que han intentat explicar-se, darrerament, l'incomprensible i tossut *desvariejament* de la violència nacionalista al País Basc (1, 4, 10, 11, 16). L'irredemptisme patriòtic de base romàntica, la deriva nostàlgica conreada per rituals primigenis associats als sons, els parlars, les brumes i les humitats d'un paisatge i una gent singular, s'haurien fixat, finalment, en un discurs històric mític i exclusivista que secreta, justifica i enalteix la violència. Les interpretacions més usuals que pretenen trobar un motor explicatiu satisfactori per a aquesta mena de *desbarrament col·lectiu* van per aquesta banda. Un mite obnubilador que ha conformat, no obstant això, un cos polític tenaç en comunió estreta amb la ideologia destil·lada per l'avantguarda armada i els seus acòlits.

Mites intoxicants?

Les interpretacions més habituals sobre la germinació i la radicalització dels moviments islàmics violents en les darreres dècades, amb la disseminació de diferents versions de la *jihad* i la deriva vers l'ús de tàctiques d'atac suïcida van pel mateix camí (7, 8, 12, 14). Cal adonar-se, però, que aqueixes temptatives explicatives posposen i alhora desdibuixen la resposta de fons a les preguntes de partida. És a dir: per què maten?, per què s'immolen matant? No n'hi ha prou a recórrer de manera genèrica a la intoxicació doctrinal i quedar-nos tan tranquils perquè ja hem trobat un vector iniciàtic plausible. Ja que si volem explicar per què els mites fanatitzadors de base religiosa o patriòtica deixen en alguns (la majoria dels pressumptes intoxicats) somiejós d'un paradís desitjable, però difícilment assolible, mentre duu uns altres a enrolar-se en grups guerrillers assumint completament la disposició a matar o morir per la causa, cal poder destriar els factors que fan possible una diferència de motivacions i de comportaments tan estentòria.

És a dir, per què la intoxicació doctrinal de tipus etnicista o redemptorista duu alguns individus a convertir-se en professionals del terror mentre que en altres no supera mai l'àmbit d'una vaga esperança de salvació culminant per al seu poble?. I encara més, per quina raó el recurs a la violència s'instal·la en algunes societats amb mites doctrinals vigents mentre que en d'altres amb somiejós semblants accepten *modus vivendi* més pragmàtics (pactes duradors de convivència amb els veïns o els infidels subjugadors), alhora que aparquen la qüestió frontal en litigi i la satisfacció última dels seus designis?

En definitiva, allò que plantejo és que, si ens prenem seriosament aquella conjectura i volem anar al fons de l'assumpte, s'han de respondre uns interrogants que no tenen un abordatge satisfactori únicament des de la història, la sociologia o l'anàlisi econòmica o política. No el tenen perquè la capacitat de penetració enfervoridora dels mites intoxicants ens duu directament a la psicologia. Fins les cordes afectives dels individus

i les coalicions grupals, al cap i a la fi. Les veritables qüestions que cal deduir d'aquelles hipòtesis germinadores són: *per què poden arribar a ser tan potents les intoxicacions doctrinals?; quin tipus de ressorts activen els mites grupals en la mentalitat d'alguns individus, per arribar a convertir-se en els eixos crucials d'unes aliances combatives que atien conflictes sagnants?; quins individus són més susceptibles de veure's arrossegats a la dedicació homicida i al martiri per intoxicació doctrinal?; quins atributs distingeixen els líders intoxicadors dels gregaris intoxicats?* Totes aquestes no són qüestions, insisteixo, que puguin abordar en solitari i amb la solvència requerida la història i les ciències socials.

Perquè tots els historiadors, sociòlegs i politòlegs saben que les narratives històriques distorsionades, els mites doctrinals afavoridors de la cohesió identitària i els irredemptismes de base patriòtica o religiosa són moneda corrent a la majoria de les societats (1, 4, 5, 6). Segurament, no hi ha cap comunitat humana on no puguin rastrejar-se aqueixos fenòmens amb més o menys vigència o vigor. Els nus del problema és la intensitat, la infectivitat i la virulència que poden agafar aquelles narratives de tant en tant. És a dir, quan i com es passa del guió vertebrador indispensable d'un grup social a l'intent d'imposició d'un credo exclusivista al conjunt d'una societat que conté realitats i identifications múltiples? Del fons d'aquest enigma prové, imagino, el desassossec de Jackson i, amb ell, el de la majoria d'especialistes en cuites socials davant la persistència del fenomen de la violència doctrinal en les societats obertes. Poden constatar-lo però no explicar-lo, i s'han de limitar, per tant, a actuar com a cronistes d'urgència o relators d'esdeveniments transcendentals i lúgubres. Noble paper, per descomptat, que procuren revestir amb tocs d'alta erudició i alguna ornamentació teoritzadora, però que els deixa inermes per furgar en els engranatges més substantius i discernir, així, els corrents de fons. No tenen, al capdavall, les eines adequades per enfrontar-s'hi.

La pressió sectària i els factors individuals

Mitjançant l'adoctrinament i la instrucció sota el guiatge de líders carismàtics, les cèl·lules suïcides canalitzen els sentiments religiosos o polítics dels individus en un grup fusionat emotivament. Un grup de germans ficticis es conjuren per morir, amb deliberació i espectacularitat, com una contribució al bé comú d'alleugerir l'onerosa realitat del seu poble.

SCOTT ATRAN, «Genesis of suicide terrorism»
Science, 299, 1534-9, 2003

És molt poc habitual que alguna de les grans revistes de ciència atorguin espai als assajos teòrics procedents del camp de les humanitats. Molt de tant en tant, apareixen estudis sobre models econòmics, treballs antropològics o sociològics, i experiments procedents dels laboratoris de psicologia o de lingüística. Però els plantejaments de fons sobre els tòpics d'aqueixes disciplines són rars. D'ací la sorpresa que *Science* dediqués, al mes de març de 2003, sis pàgines senceres del seu cotitzadíssim espai a una hipòtesi sobre la gènesi del terrorisme suïcida. Un treball sòlid i àmpliament documentat de Scott Atran, un investigador del CNRS francès i de l'Institut de Ciències Socials de la Universitat de Michigan, a Ann Arbor, al qual pertany la cita que encapçala aquest apartat. Es tracta d'una decisió editorial que il·lustra fins a quin punt el fenomen del terrorisme suïcida ha arribat a marcar l'agenda de les preocupacions en tots els àmbits, des dels episodis de l'11 de setembre de 2001 i les seves seqüeles. El cor de l'acadèmia científica nord-americana reaccionava cedint una tribuna d'excepció al pensament de la ciència política.

L'essència de la proposta d'Atran (2) consisteix a postular, com a vector fonamental de la tàctica de l'atac suïcida, la potència del conjur grupal en una organització tancada. En les cèl·lules combatives on prevalen les regles estrictíssimes de germandat i una obediència sense fissures als líders no hi ha altra sortida que complir l'objectiu assenyalat. Quan els líders arriben a la conclusió que les tàctiques suïcides poden ser el recurs més lesiu en un

combat asimètric davant uns contrincants molt més poderosos, els comandos executen les ordres sense vacil·lacions. Es tracta, en definitiva, d'aplicar l'antiquíssim mètode del raid de sorpresa amb autoimmolació incorporada. Els líders adopten una decisió bèl·lica estrictament racional: infligir el màxim dany possible a l'enemic amb els mitjans disponibles i sense exposar-se ells mateixos. Als comandos els toca la pitjor part perquè han d'acceptar el sacrifici màxim moguts per l'entusiasme doctrinal i l'orgull ferreny que s'ha conreat a l'interior de la bombolla sectària.

No ens va gens malament aquest plantejament per a la incursió que hem iniciat ací amb l'objectiu de vincular aqueixa mena de comportaments amb mecanismes de base biològica. La potència de la lleialtat i el compromís grupal és el nostre punt de partida i hi ha coincidència plena, per tant, en aqueix punt. Atran insisteix, no obstant això, en la necessitat de descartar qualsevol intervenció rellevant dels factors individuals i en aqueix punt divergim notòriament (20). Atran considera que la tendència a explicar conductes excepcionals, com ara el suïcidi guerrer, en termes de trets individuals (psicopatològics o temperamentals, per exemple) constitueix un «error fonamental d'atribució», sobretot quan hi ha uns factors situacionals tan formidables a l'abast. Una mena d'error que ha quedat apamat i ben caracteritzat en nombrosos estudis de psicologia social. Però, per la meua banda, penso que aqueixa posició pot conduir a un altre error fonamental: negligir la contribució dels trets de personalitat que estan relacionats amb algunes propensions i alguns estils de comportament. Dit d'una altra manera, menystenir els factors individuals pot restar-nos potència explicativa.

Les dreces que condueixen al martiri poden ser variades però requereixen uns talents i uns tarannàs peculiars. Això també s'aplica als atacs suïcides perquè si no fos així serien molt més freqüents i sistemàtics. Tot i que la influència dels factors *institucionals* sigui òbvia en les accions d'Al-Qaida (o de qualsevol altra organització armada que usi aqueixes tàctiques), això no garanteix que la pressió de la conjura expliqui completament el fenomen. La lleialtat i la compenetració entre els membres dels comandos

que executaren les accions de l'11 de setembre de 2001 degué ser fortíssima. Els *comandos Atta* seran recordats, de fet, com una dels cims de l'obediència i la determinació exterminadora. Aparentment, el model funciona. Però les característiques d'aquells atacs concertats, amb un pla minuciosament elaborat i executat per diverses cèl·lules, amb múltiples viatges i reunions preparatòries, amb llargs períodes d'instrucció en acadèmies de vol, amb mesures de contraintel·ligència per evitar la detecció i amb una coordinació meticulosa durant l'acció, fan d'aquells raids un fenomen singular. Es tracta, vull dir, d'una conducta bastant diferent del curt trajecte en autobús que fa un jove (o una jove, menys freqüentment) amb una càrrega d'explosius adherida a la cintura o amagada dins la bossa per fer-la detonar enmig d'un mercat o d'una cafeteria plena de gent. Per a la primera mena d'accions es necessiten individus altament entrenats. La segona, en canvi, és a l'abast de molts doctrinaris amb una instrucció precària. Per això alguns estudis sobre les característiques personals i demogràfiques dels perpetradors d'atacs suïcides a Israel (15) han trobat una gran variabilitat quant a la classe social, el nivell educatiu o el lloc de procedència.

Però el sol fet que pugui distingir-se entre líders, agents amb un alt nivell d'entrenament i tropa sense qualificar ja suggereix que els factors individuals hi deuen tenir, necessàriament, un paper. L'allistament voluntari, per exemple, és un factor individual que acostuma a caracteritzar per igual els membres dels grups doctrinals violents. Els soldats rasos, els comandaments intermedis i els guies carismàtics comparteixen aquest tret de prestar-se, vocacionalment i sense coaccions aparents, a l'enquadrament en una professió d'altíssim risc. Cal recordar, però, que la majoria de la gent no mostra aquesta tendència espontània a l'autoreclutament: necessita més pressió per avenir-se a participar en combats regulars. Hi ha altres trets, no obstant això, que poden ajudar a distingir els diferents rols que acaben exercint els individus en el si de les organitzacions violentes. Els atributs d'ambició, dominància, afeció al risc extrem, agressivitat, maquiavel·lisme, narcisisme o temeritat tenen connexions amb predisposicions constitucionals que depenen d'engranatges de base biològica (17). I el mateix pot

dir-se de trets com ara la credulitat, la religiositat o el messianisme (3). Necessitem distingir, per tant, entre els diferents objectius vitals i estils temperamentals dels activistes violents. Això podria ajudar-nos a fer una dissecció millor entre les organitzacions que s'apunten a les tàctiques del martiri ofensiu i les que s'arreceren en tàctiques de gran letalitat, però sense creuar el llindar de l'autoimmolació. I caldria poder distingir, així mateix, entre els perfils temperamentals dels comandaments que programen els martiris i aquells que els executen.

La proposta que presentem ací intentarà, per tant, relligar els factors individuals amb els de la pressió social. La Taula III recull els elements que sotmetrem a una discussió detallada al llarg de l'assaig, a fi de dilucidar la pertinència o no de les hipòtesis de treball que hem formulat més amunt (pp. 19-20). Serveix, per tant, de guia aproximada del recorregut que farem.

